

Marta Koutová: *Užití slovesného času ve vedlejších větách obsahových v češtině*
(Posudek disertační práce)

1. Práce PhDr. Marty Koutové (dále MK) se dívá na komplexní jazykový jev, který se v současné české jazykovědě v zorném úhlu badatelů už neobjevuje, a to ani jako celek, ani v jeho dílčích složkách (tj. obsahové věty a slovesný čas). Slůvko *už* jsem užil záměrně, chtěje připravit půdu pro to, co chci říct: Neobjevuje se proto, že se zdálo, že v kontextu současné české jazykovědy vše podstatné o českých obsahových větách i o užití slovesného času v nich už z předcházejících prací víme (i když jednotlivé poznatky přicházely z různých pohledů: od syntaxe souvětí až po syntax diskurzu). Že tomu tak úplně není, potvrzuje tato disertace. Jistě to přímo souvisí s tím, že její vedoucí je prof. J. Panevová, jejíž zásluhou toho o daném tématu tolik víme. A právě ona věděla nejlíp, kde jsou v našem poznání trhliny nebo bílá místa, a doktorandku učila pohledu vedoucímu jednak k jejich odstranění, jednak k připravenosti objevovat aspekty dosud nereflektované. Jinými slovy řečeno, pohledu opírajícímu se o znalosti teorie používané k dosavadním analýzám, o detailní znalosti výsledků těchto analýz a o nová data, která otvírají dveře k novým poznatkům.

1. Hlavní rysy práce, které hodnotím pozitivně:

(a) MK umí výborně formulovat své myšlenky. To mi umožňuje v posudku pro popis práce obsahující informace „o čem práce je, co je jejím cílem, z čeho se v ní vychází a k jakým závěrům dospívá“ odkázat na Abstrakt, kde se najde vše a informativně velmi dobře strukturované. A podobně: výborně je zpracován Závěr, takže nemusím závěry, k nimž MK dospěla, opakovat.

(b) MK reflektovala, pokud já vím, veškerou relevantní českou literaturu, která byla o obsahových větách a slovesného času v nich publikována. A dodávám, že ji reflektovala nikoli deskriptivně, nýbrž analyticky, a na základě analýzy uměla zvolit jedno z nabízejících se řešení. A dodávám ještě, že uměla zvolit jedno z nabízejících se řešení, i když bylo jiné, než pro jaké se před ní rozhodla její školitelka (což platí pro samo vymezení obsahových vět).

(c) MK vytvořila úctyhodný korpus obsahových vět. Už to je významný čin, protože - pokud vím - v české lingvistice to dosud nikdo neudělal, a tedy pro analýzu obsahových vět neměl tolik dat. A provedla minuciózní klasifikaci obsahových vět. (Až mám trochu strach, že pro stromy pak hůře viděla les. Ve srovnání obsahovými větami věnovala podstatně méně pozornosti analýzám kategorie času. (Až mám trochu strach, že pro les pak hůře viděla stromy.)

(d) Z (b) a (c) vyplývá logicky strategie výzkumu: Mám-li k dispozici reprezentativní korpus dat a umím-li nějakou teorii, mohu dospívat k poznání právě na základě analýzy dat. Tento postup je časově náročný, ale zpravidla poskytuje věrohodnější poznatky než dnes módní postup opačný: Vezmu zkoumaný objekt a představím ho jako člen (strukturalisticky řečeno) minimálního páru a pozoruju (většinou na základě účelově tvořených dat) další rozdíly ve formě a/nebo ve významu zkoumaného objektu.

2. Hlavní rysy práce, které hodnotím negativně

Je jen jeden: MK se omezila na teoretické prostředí české lingvistiky 2. pol. 20. stol. a nereflektovala vůbec, zda a jak syntaktické struktury u nás označované jako obsahové věty a časy v nich analyzuje lingvistika zahraniční. To samo o sobě za tak negativní nepovažuji, co je nedobré, je, že tuto svou pozici nevysvětlila. Protože jsem se touto tematikou nezabýval, nevím ani, zda by pohled do ciziny na současný stav bádání, a tedy i velmi pravděpodobně na situaci v jiných jazycích, ukázal nějaké další relevantní vlastnosti těchto struktur.

Vlastně ještě jedna věc mohla být řešena jinak, s nadějí, že lépe: V práci se neobjevuje prakticky žádná diagnostika, která by dávala šanci tvrzení minimálně nějak verifikovat.

3. Témata, na která je možné mít různý názor, jsou jednak z roviny pro vlastní analýzu preparatorní, jednak přímo k věci:

(a) s. 11: říká se, že pro budoucnost jsou určeny analytické formy sloves nedokonavých *budu dělat* nebo přítomné formy sloves dokonavých (*udělám*). Ok, ale co klasika: *po-jedu (pojeďu hodinu)* ukazuje, že je nedokonavé, ale **budu jet*), a co *Zítří hraje Sparta doma*. Chovají se v obsahových větách jako kanonické přítomny a kanonická futura? – Dále se tu říká, že v češtině neexistují pro relativní časy speciální formy. Ok, ale co když budu naostro tvrdit, že existují a uvedu formy, kterým se buhvíproč říká přechodník a adjektivizovaný přechodník. MK to na s. 13 říká, ale jen okrajově, protože v obsahových větách se tyto formy neobjevují. Proč vlastně ne, mají-li význam relativních časů?

s. 16: referuje se o využití klasické reichenbachovské temporální dekompozice u Sgala, Panevové a Hajičové, proč na tuto linii MK nenavazuje explicitně? (Jinde je to tak skoro pravidlem, že se pohled na čas začíná u Reichenbacha). Výzkum by byl více ukotven, myslím, kdyby se MK podívala na hlavní cizí práce o čase a z hlediska češtiny taky o TAM (kategorie tense-aspect-mood).

s. 28: lepší je říkat, že absolutní čas nevyjadřuje uvozující predikát, ale uvozující predikát v hlavní větě. A ještě lepší je říkat, že to není uvozující predikát, ale balík rysů v hlavní větě (což je vidět na selekci spojky: *zjistil, že ... x zjistí, zda, chtěl zjistit, zda*) - v poznámce se říká, že (parafrázuju) když je v obsahové větě kondicionál, relativní časy se neuplatňují. Ok, ale jak pak vidět kontrast: *Poručil mu, aby odešel / *aby byl odešel x Přál si, aby se nezmýlil / aby se byl nezmýlil*.

s. 34: Parafráze (44) a (44a) (a tedy zamýšlená analýza) je pro mě problematičtější, pro (44a) si neumím představit kontext, v němž je ok: nemohu asi současně tvrdit, že komise o tom jednala a že nevím, že o tom jednala.

s. 37: Co když budu tvrdit, že definice obsahových vět J. Panevové je lepší? Když MK uvádí ona dvě kritéria, teoreticky dovoluje tři možnosti, tj. jádro – (a) obě kritéria, periferie – (b) sedí ve valenci, (c) dostupnost relativního času. Jsou všechny případy empiricky registrovány?

s. 152: Nelíbí se mi formulace typu „préteritum navozuje dojem většího odstupu, nadhledu, objektivitý“. A hned řeknu proč: protože neumím tyto rysy strukturálně promítnout do vlastností préterita. Jsou to pragmatické rysy? Z čeho jsou odvoditelné? (Formulací tohoto typu je v práci víc.)

s. 163: Nerozumím formulaci: „věta obsahová vyjadřuje réma celého souvětí“ a hned o kousek níž „zde se předpokládá, že obsah věty obsahové je již znám“. (známé réma)

Z mého pohledu vlastní jádro práce tvoří kapitola 5, věnovaná analýze případů s užitím absolutního času v obsahových větách. Velmi cenná jsou zčásti nová zjištění faktorů volby préterita pro vyjádření současnosti v minulosti a užití futura pro vyjádření současnosti v budoucnosti (řečeno terminologií MK). Jádro práce tvoří samozřejmě i kapitola 6, nabízející bystrou a objektivní analýzu specifických případů s užitím relativního času v obsahových větách.

Otázky pro MK:

(a) Když budu mít větu *Petr říkal, že zítra přijde*, bude *zítra* referovat ve shodě s interpretací préterita jakožto relativního času (tj. ke dni následujícím po dni, kdy Petr říkal) nebo ve shodě s interpretací préterita jakožto absolutního času (tj. ke dni následujícím po dni, kdy někdo řekl, že Petr říkal, že zítra přijde)?

(b) Moje otázka (a) současně ukazuje, jak těžký metajazyk potřebuju, abych vyjádřil, co chci, když nemám k dispozici nějakou reichenbachovskou či postreichenbachovskou dekompozici času a její terminologii. Proč jste nějakou nevyužila?

(c) Přijala byste za test relativního času kookurenci futura a adv. typu *včera* v obsahových větách, tedy: **Petr včera bude hrát šachy x ?Pavel mi před týdnem řekl, že Petr včera bude hrát šachy*. Obecněji: dívala jste se na syntax časových indexů v obsahových větách?

V závěru posudku splním požadavky požadované od posudků, byť z mého hodnocení práce už logicky vyplývají: Rád konstatuju, že

- (a) práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práci,
- (b) doporučuji práce k obhajobě,
- (c) navrhuji klasifikaci: prospěla.

V Brně dne 8. března 2018

Petr Karlík